

համաձայն մեր մտանազրույթեան, արուեստի ու առհասարակ մշակոյթի պատմութեան վրայ մեծ յաւելումներ կը բերեն:

Իր բոլոր գործերուն մէջ ալ կարելի է ըսել, Վեհափառին գրելու կերպը խորապէս հմուտ, խղճամիտ և կոկիկ ոճ մը կը յայտնաբերէ:

Վեհափառին գրական վաստակը զուգընթաց է իր մտանազրական, բանասիրական, պատմական, հնագիտական և մանրանկարչական գործին: Իր բոլոր գործերուն ալ մէջ անիկա չի ներկայանար մեզի իբրև չոր գիտնական մը, որուն ըսելիքները կուգան միայն թուականներէ, փաստերէ, վայրերէ. այլ պատմա-հնագիտական գործերուն մէջ մասնաւորաբար և իր գործին ամբողջութեան մէջէն ընդհանրապէս մեր պայերուն կեանքն է որ իր գանաղան կողմերով վերբերել կ'աշխատի:

Գարեգին Կաթողիկոսին բոլոր գործերուն մէջ, անայլայլ կերպով կարելի է հանդիպիլ զգայուն ու խանդավառ գրագէտ բանասէրին, որ զիտէ հմտութեան ու անցեալի բազմազան գոտիներէն բարձրանալ զգացումին՝ և զայն խանդավառ պահող իրականութիւններու: Նկարագրի գիծ մըն է այս, որ զիտէ լուսաւորել փաստերու, թիւերու և վկայութեանց հանգոյցները, և զանոնք ընել աւելին՝ քան ինչ որ անոնք կրնան արժել ըստ ինքեան:

Կախարդիչ ու խանդավառ մարդը, որ աւելի ոգեկան արժէքներուն կը հաւատայ, ժողովրդի մը կեանքին մէջ, քան պատմական բազմախիլ մանրամասնութիւններու կապուած փխրուն գործերուն: Հայ անցեալին ու մշակոյթին նուիրուած այս մեծ եկեղեցականը Հայ մօքի «բազում» կոչեցեալներէն, սակայն «սակաւ» ընտրեալներէն մին էր, Սահակի ու Մեսրոպի շուքն ու շունչը կենդանի դարձնելու չափ մեղի: Գրագէտը եթէ իր մէջ չարտայայտուեցաւ սովորական ու ծանօթ տարազներով, սակայն ապրեցաւ իր գործին մէջ և թեաւորեց իր խանդավառ հոգին: Ոգեղէն իրողութիւններու մարդը մնաց միշտ և նուիրեալի այս սիրով միայն կրնայ բացատրուիլ իր վաթսուէն աւելի տարիներու տենդագին ու բոցավառ աշխատանքը, որ անխոնջ ճիղի մը հունձքը ըլլալէ վերջ, գրական շունչով չաղախուած գեղեցկութիւն մըն է

ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐԸ

Վերի տարազը, իր վեհ անձովը պայմանաւոր, մեզի եկած բոլոր տարազներէն ամենէն աւելին կը խտացնէ անտարակոյս հանգուցեալի արժէքներէն:

Կ'ըսեն թէ Հայրենի աշխարհամար ուր ծնաւ ու սնաւ, իր բնագրական, քաղաքական, ընկերային կազմաւորութեամբ եղած ըլլալ ներշնչարանը, կերտելու իր մէջ բացառիկ տարողութեամբ Հայրենասէրը: Թերևս, եւ սակայն անհրաժեշտ արտաքին պայմաններու դիմաց՝ զսպանկաւորումն է ներքին, հոգեկան վիճակներուն, որը կը կենսաւորէ նախ ինք իր մէջ գուպարը մեծ ապրումներուն և ապա անոր փրկարար վարակումին ենթարկել կուտայ որքան կարելի է լայն տարածքով իր շրջապատը: Արուեստագէտը առանց ներքին այդ զսպանկաւորման չի կրնար ստեղծագործել, ինչքան ալ ըլլան ձեռնտու շրջապատող արտաքին ազդակները:

Գարեգին Վեհի մէջ Հայրենասիրութիւնը սովորական հասկացողութիւններէ վեր խկութիւն մըն է, տեսակ մը արուեստագիտական իրագործում, կապուած արտաքին պայմաններէ անդին՝ ներքին հոգեկան արժանիքներու: Ահա թէ ինչու Հայրենասիրութիւնը իր մէջ իրաւն է, բացառիկը ու աչքառուն կարգին իր շատ մը գեղեցիկ ուրիշ յատկութիւններուն:

Ան արուեստագէտն է մեծ հայրենասիրութեամբ:

Գարեգին Կաթողիկոսի մէջ հայրենասիրութիւնը չեղաւ լոկ ներքին ապրումներու յորդում մը, այլ արուեստագէտի մը վայելչութեամբ վերածուեցաւ շարժումի:

ամբողջապէս: Կայծերով սկսած ու ջահ դարձած կեանք մը որ կը շիջի ահա, իր մեծարժէք գործին վրայ, եղերական անկումով:

Կեանք մը ամբողջ, իր արշալոյսէն մինչև շիջումը Հայ մշակոյթով խանդավառուիլ, անով լեցուիլ՝ ինքն իր մէջ մեծութիւն մըն է արդէն:

ԶՍԻՆ ԱՅՂ. ԶԻՆԶԻՆԱՆ

գործի, արդիւնարար ստեղծագործութեան որուն միակ նշանաբանը եղաւ իր ժողովուրդին մեծ բարին:

Այս յայտարարին միայն կարելի է վերածել իր գիտական, բանասիրական, պատմական, գրական ստեղծագործութիւններու հոկայ գումարը, ուր գարեբու փոշիին անթեղուած ամբողջ անցեալ մը իր իշխանական տուներով, իր վանքերով, վանականներով, մեծ ուսուցիչներով, դպրատուներով ու գրչագրական մեծ արուեստով ողի և շունչ կ'առնէ, ըլլալու համար ապրող ու ներշնչող ամբողջութիւն մը: Ի՛նչպէս բացատրել անչափելի իր փարուսը, նուիրումը այս բոլորին մինչև բոպէն իսկ հոգեւարքի իր վայրկեաններուն, եթէ ոչ պաշտամունքի անչափելի խանդ մը արժէքներուն որ իր ժողովուրդինը եղաւ, եթէ ոչ՝ ճիգը, գտնելու ինչ որ բարին ու գեղեցիկն է իր ժողովուրդին, որպէսզի սիրէ այդ ժողովուրդը իրաւամբ, սիրէ՝ վերբերելով զայն իր մեծ արժէքներուն ընդմէջէն: Ու աւելին՝ սիրցուց այդ ժողովուրդը զայն կոթողելով իր արժէքներուն մէջ ու հրիտակելով յաւիտեաններուն իբրև հպարտանքի առարկան իր ժողովուրդի ներկայ ու գալիք բոլոր զաւակներուն: Ահա իսկական ու՝ մեծ Հայրենասիրութիւնը որ ի յայտ կուգայ իր մէջ, ոչ միայն իբրև ապրում, զգացում, այլ նաև իբրև ոյժ ու մղում տաղանդաւոր ստեղծագործութեան մը Գիւսը Հայ մեակոյթի մէկ երեսին:

Գարեգին Կաթողիկոս իբրև մեծ հայրենասէր զգաց ու շնչեց սերտօրէն իր ժողովուրդի անցեալէն ասդին նաև ներկան, անոր թէ տաղնապի և թէ խաղաղութեան օրերուն: Գեղեցիկ գրուագումներ պիտի մնան իր կեանքէն, չըջանը Սարտարապատի ու Կարսի կռիւներուն՝ ուր հայր կեանքի և մահուան կռիւը կը մղէր իր թշնամիներէն ամենէն անագորոյնին դիմաց: Ու հոն է մեծ երէցը իր ժողովուրդին ու անոր արժէքներու գէն ի ձեռին պաշտպանութեան ի խնդիր. կռուելու, քարոզելու, ներշնչելու, մինչև վերջին այն բոպէն ուր կը խլրտի դաւը կռուող հոգիներէն ներս, լքելու ճակատն ու բազմահազար ժողովուրդը, որոնք կը մնան ապաւինած քաջարի ու աննահանջ երէցի փէշերուն որ գերագոյն նուիրումի մը խոյանքով գնդակներու տե-

ղատարափին տակ, կ'իջնէ բերդէն, ապահովելու գութը յաղթողին ու հազարաւոր անմեղներու կեանքն ու պատիւը:

Այս է ահաւասիկ գնացքը նուիրումին անոր կեանքի բոլոր էջերուն մէջ, ուր ան զեղուն հայրենասիրութեամբ երբեմն խնամատարն է Հայ Որբին ու արկածեալ-թըշուառին, երբեմն մեծանուն առաջնորդը մտքի և ուսուցումի տան մը և կամ թեմի մը՝ ուր իր հոգին կը դառնայ հուր կիզիչ, սրբելու հոգիները խանդովը եկեղեցիին ու ազգին: Այդ հրաշքը իր գեղեցիկ ազգեցութիւնը ունեցաւ նոյնպէս Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ ուր իր տաղանդը գիտցաւ առաջ բերել, կազմակերպել ազգային ու եկեղեցական տնականացման բոլոր կարելի օժանդակներն ու արդիւնքները:

Իսկ Անթիլիասի կաթողիկոսութեան իր շրջանը եղաւ մշակութային, տնտեսական, կրօնական կազմակերպումի շրջան մը, աննախընթաց այդ Աթոռի պատմութեան մէջ:

Հայրենասիրութիւնը մեր օրերուն շատերուն համար դարձած է պիտակ մը, իր խորութենէն պարպուած ձրի տարագ մը, զուրկ հոգեկան բարձրագոյն մղումներէ, իբրև սակարանը նիւթապաշտիկ ըմբռնումներու և անոնցով առաջնորդուած ամբոխային հիւանդկախ տրամադրութիւններու, որոնք այսօր, աւելի քան երբեք, Հայ սփիւռքը վերածել կը փորձեն Քաոսի մը, վաճառքի հանելով՝ մեր ցեղային միութեան և հոգեկան բարձրագոյն իրազօրծումներու կռուան եղող սրբութիւններ, եկեղեցի, Մշակոյթ և Հայրենիք:

Գարեգին Կաթողիկոս այս տրտում տուեալներու ընդմէջէն յայտնուող Հայրենասիրութեան լուսաւոր ըմբռնումը եղաւ, որուն խորագոյն թափանցումը պիտի ըլլայ բարիք մեր հոգմակոծեալ օրերուն: Դըժբախտաբար խեղ հոգիներ չուզեցին հասկընալ զինք իր զգացումներու պայծառութեանն ու ամբռնութեանը մէջ:

Գլխաւորաբար Հայրենիքի և սփիւռքի Հայութեան փոխ յարաբերութեան հարցը, որ իր ետին ունեցաւ թեր ու գէժ խմբաւորումները մեր ժողովուրդին, եղաւ ցաւոտ կնճիւղ մը որ դառնացուց վերջին օրերը Հայրապետին, անոր համար որ ան գիտցաւ ճշդել իր կեցուածքը որ անվարան իբրև մեծ հայրենասէրի պիտի ըլլար այն ինչ որ

շահն է Ազգին ու Եկեղեցիին: — Թրքահայ եղեռնը զրկեց մեզ մեր ազգային գոյութեան կոռուանը եղող Հայրենի հողի մը, ու կեդրոնի մը շուրջ զօրաւոր ազգային միութեան մը բախտաւորութիւնէն: Այս պայմաններու տակ ցրուած մեր ժողովուրդին համար ապրումի ու ներշնչումի ի՞նչ խոր տուեալներ են Հայրենիքին ու անոր ծոցին Հայաստանեայց Հայրապետութեան մը իրողութիւնները: Ոչինչ է մնացեր մեր անցեալի փառքերէն, ու եթէ պիտի կտրուինք այս վերջին միւլթարութիւններէն, այլևս չենք գիտեր թէ ինչ արժէքներով պիտի փոխարինենք զանոնք, տաքցնելու համար հոգին մեր ժողովուրդին: Եթէ կան իսկ տրտմութիւններ Հայրենիքի ու Հայրապետութեան իրականութիւններուն գուցեմ, կ'անցնին անոնք, բայց կը մնայ Եկեղեցին, Հայրենիքը, ժողովուրդը իր մեծ ոգեկանով ու ստեղծագործութիւններով:

Հայրապետութիւնը ու Հայրենի աշխարհին ժողովուրդը ինչ պայմաններու տակ ալ ըլլան, արտասահմանի Հայութիւնը պարտի ըլլալ անվերապահօրէն հետը իր հղբայրներու հոծ զանգուածին, ու հոգեծին մօր՝ Հայաստանեայց Հայրապետութեան, կանգնի անոնց քաջալեր, զօրավիգ և բաժնէ ցաւն անոնց եթէ ունին, ինչպէս հաւատարիմ զաւակը՝ որ պիտի չի լքեր մայրը իր ցաւի-անկարողութեան օրերուն: Իսկ եթէ հակառակին հաւատարեօվը կրնանք յուսալ և երաշխաւորուիլ, այն ատեն ոչ միայն զուր ջանք ու վատտակ կը դառնան հանգէպ Հայրենիքին, որոշ մարդոց կեցուածքը ու տրամադրութիւնը, բաժնելու Հայութեան երկու մեծ զանգուածները, Հայրենիքն ու արտասահմանը, այլ և մեր աւելորդ վիզլուկներով մեզ կասկածելի դարձնել պիտի տան հիւրընկալ կառավարութիւններու աչքին: Որքա՞ն պատշաճ պիտի ըլլար մեր օրերուն՝ արտասահմանի Հայութեան անաղմուկ աշխատանքը ներքին ազգային, եկեղեցական, մշակութային կազմակերպման ի խնդիր, առանց կտրուելու մեր հոգեկանութեան ներշնչարանը եղող Հայրենիքի և Հայց. Հայրապետութեան իրողութիւններէն: Ապահովաբար ա՛յս պիտի ըլլար նախընտրելի՝ բոլոր մեր հատուածական, աւերիչ պայքարներէն, որոնք տկարացուցած են սփռւոքը, իր Ազգային-Եկեղեցա-

կան-մշակութային գետններու վրայ, ու աւելին՝ առիթ տուած որպէսզի հայանուն օտարազաւաններ նետեն իրենց մարդորութեան ուսկանները աւելի լայն տարածքներու վրայ:

Կարեկին կաթողիկոս չունեցաւ ոչ մէկ քաղաքական, հատուածաւորում, ու որպէս ճշմարիտ ազգասէր ու հայր, բաղձաց իրագործել ամէն քաղաքական տեսարանութիւններէ անկախ՝ հոգեկան-ազգային-կրօնական միասնականութիւնը իր զաւակներուն, Հայրենիքէն ներս թէ դուրս: Սըրտառու իրողութիւններ պիտի մնան 1945-ին կաթողիկոսական ընտրութեան, յանուն միասնականութեան, իր ամենէն յառաջացած տարիքին իսկ իր երկարատեւ ճամբորդութիւնը զէպի Հայրենիք ու անկէ յետոյ, մինչև իր հոգեարքի օրերուն, յանուն այդ միասնականութեան իր անկաշառ ու արի կեցուածքը:

Իր մահով կը գերեզմանուի մեր ժողովուրդի ու եկեղեցւոյ մեծագոյն զաւակներէն մին՝ ձգելով Ազգն ու Եկեղեցին տաքնապի մը առջև: Աղօթենք որ Աստուած Երանանորհ Հայրապետին արի ու անվանդ, հոգեւէր ու Հայրենանուէր հոգիովը լեցնէ բոլոր զաւակները Հայց. Եկեղեցիին, ու մենք անգամ մը ևս տեսնենք այնքան փափաքելի ու սիրելի Հայաստանեայց եկեղեցւոյն ու ժողովուրդին միասնականութիւնը, վերականգնուած ու յաղթական, ընդդէմ բոլոր չարաշահութեանց:

ԿԻՒՐԵՂ ԱՐԵՂԱՅ

Քրիստոնէութեան համար աշխատանքը նուիրական զաղափար է և ծուլութիւնը մահացումը քերից մէկը: Քրիստոնեայ մարդու կեանքի սկզբունքներից մէկը պէտք է լինի աշխատանքի զաղափարը:

Գործն է կեանքի և շարժման նշանը:

Ձի կարելի հին ազգերի կեանքի վերջապետն և նոր ազգերի ծագման և զարգացման ամբողջ շրջանում հոգեւոր-բարոյական-քաղաքականութեան որեւէ վսեմ շարժում ցոյց տալ, որ ի կէտէ Քրիստոսի հոգու ներգործութիւնը: Եւրօպական ներկայ նշանաւոր ազգերի քաղաքակրթութեան, զորի և զգրականութեան ծագումը կապուած է Քրիստոնէութեան հետ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ